

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ НОРМАТИВНОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Поняття нормативного тлумачення є одним із найважливіших для юридичної науки та практики. Проте, досить часто у правовій літературі висловлюються протилежні думки про зміст та обсяг цього поняття і, відповідно, даються неоднакові його визначення. Це, в свою чергу, створює проблеми для правотлумачної діяльності, оскільки, неоднакове сприйняття даного поняття може призвести до різних результатів тлумачення норм права. Тому існує необхідність у подоланні цієї невизначеності.

Звертаючись до здобутків логіки та філософії, зазначимо, що поняття – це форма мислення за допомогою якої відображаються загальні та істотні ознаки предмета пізнання, а правові поняття – є складовими елементами правового мислення. Кожне поняття характеризується сукупністю загальних характерних ознак, за якими визначається це поняття. Автори підручника «Логіка у правовій свідомості» А. Герлох та В. Кнапп висувають ряд вимог до визначення правових понять, серед яких варто виділити: чіткість та відповідність висловлювання і його змісту [1, с. 257, 260, 264–265].

«Тлумачити» означає знаходити точний зміст, робити зрозумілим і очевидним те, що здається нечітким, двозначним або заплутаним, встановлювати і пояснювати зв'язок між фактами. Термін «тлумачення» походить від слів: «толк», «зміст», «пізнання». Разом з терміном, що означає розумову операцію по встановленню сутності та змісту певного явища, процесу, документа, тексту, зокрема, і правового, існують й інші терміни: інтерпретація, екзегеза, герменевтика. Термін «інтерпретація» походить з латинської мови і використовується не лише у юриспруденції, а й у інших сферах суспільних відносин. Екзегеза – термін грецького походження, що використовувався у добу Античності та Середньовіччя, а також у римському праві і означав тлумачення пророцтв. В даний час цим терміном не користуються. Термін «герменевтика» (грец.) – означає мистецтво роз'яснювати, аналіз тексту. Своїм походженням він зобов'язаний богу Гермесу, який був покровителем красномовства, магії, глашатаєм і вісником богів. Вважалося, що Гермес не лише доводив до людей послання богів, а й роз'яснював їх, аби зробити їх більш зрозумілими. На сьогодні більшість учених пропонують виділити юридичну герменевтику як особливу частину теорії держави і права [2, с. 337–338].

Специфіка правового поняття «нормативне тлумачення» полягає в тому, що воно у юридичній науці у різні історичні періоди трактувалось неоднаково, тому для того щоб сформулювати його визначення, необхідно проаналізувати існуючі наукові дефініції.

Якщо звернутись до дореволюційних досліджень, то, як було уже зазначено, поняття нормативного тлумачення у даний період не існувало. Натомість учені для визначення виду тлумачення, що виходить від вищих органів влади, використовували термін «легальне тлумачення» або «законне тлумачення». Так, С.В. Васьковський легальним називав тлумачення, яке в сучасній юридичній доктрині називається нормативним і визначав його як формально-обов'язкове роз'яснення змісту правових норм [3, с. 32].

У радянські часи М.М. Вопленко зазначав, що в юридичній літературі офіційне тлумачення іноді називають легальним, що підкреслює закріплене в законі повноваження органів давати обов'язкове тлумачення. Проте учений наголошував, що дана властивість тлумачення повною мірою виражається поняттям «нормативне тлумачення», під яким слід розуміти офіційне роз'яснення, що має загальний характер і обов'язкове значення для всіх органів і осіб, які підпадають під дію правової норми [4, с. 14].

У радянській правовій доктрині сутність нормативного тлумачення розглядалася через призму конкретизації правових норм. Так, С.С. Алексєєв зазначав, що нормативне тлумачення не може бути нічим іншим, як конкретизуючим нормативним приписом, оскільки тлумачення і конкретизація – дві діалектично взаємопов'язані сторони процесу реалізації права. Будучи результатом тлумачення правових норм, ці приписи і є нормами, загальними правилами. Разом з тим юридична природа цих приписів неоднакова. В одних випадках вони виступають як результат правотворчої діяльності компетентних органів і є конкретизуючими правовими нормами, а в інших – доповнюють юридичну практику і можуть бути охарактеризовані як норми правозастосування. Під нормативним тлумаченням С.С. Алексєєв розумів роз'яснення, що, як і норма права, поширюється на невизначене коло суб'єктів і необмежену кількість випадків («невичерпність» роз'яснення). Воно невід'ємне від самої норми і не може застосовуватися окремо від неї [5, с. 310]. І на противагу даному твердженню П.О. Недбайло вважав, що визнання нормативного тлумачення частиною норми права, створює можливості для зміни змісту норми, що може призвести до довільних трактувань. А.С. Піголкін визначав, що нормативне тлумачення – це конкретизація правової норми, яка передбачає пояснення, уточнення і деталізацію її змісту виключно у межах правового припису. Він зазначав, що у процесі нормативного тлумачення правова норма при суворому режимі законності може лише уточнюватися і конкретизуватися, але аж ніяк не змінюватися. Зміна змісту норми права виходить за межі нормативного тлумачення та відноситься до сфери правотворчості. Оскільки одна норма права не може містити двох частин, одна з яких замінює іншу [6, с. 70–71].

У сучасній юридичній літературі сформувався єдиний підхід і простежується відсутність розбіжностей щодо визначення нормативного тлумачення. Так, М.І. Матусов та О.В. Малько, наголошують, що термін «нормативне тлумачення» має умовний характер, сутність якого полягає в тому, що воно є загальнообов'язковим, розраховане на необмежену кількість випадків, поширюється на широке коло суб'єктів і не призводить до формулювання нових норм права, а лише роз'яснює зміст діючих норм [7, с. 320].

На думку Н.М. Онищенко та О.В. Зайчук, нормативне тлумачення – це офіційне роз'яснення, яке обов'язкове для всіх осіб і органів, підпорядкованих органу, що тлумачить, і розповсюджується на всі випадки, передбачені нормою, яка тлумачиться, що необхідно для вірного втілення у життя її приписів. Дія нормативного тлумачення залежить від повноважень органу, що видав таке роз'яснення, від юридичної сили актів, у яких воно втілюється. Нормативне тлумачення розповсюджується на акти, які з точки зору компетентного органу потребують додаткового роз'яснення внаслідок певних виявлених ускладнень, суперечностей практики їх застосування або з інших причин [8, с. 317].

На думку М.П. Молибога, нормативне тлумачення норми права – це роз'яснення змісту норми права поширюється на невизначене коло осіб і суспільних відносин, має юридичну силу та загальнообов'язкове для всіх можливих випадків застосування певної норми [9, с. 10].

Російський дослідник М.І. Новіков визначає нормативне тлумачення як офіційне роз'яснення, обов'язкове для всіх осіб і органів, які прямо підпадають під юрисдикцію органу, що здійснює тлумачення, і поширюється на широке коло випадків, передбачених нормою, яка тлумачиться, забезпечуючи тим самим однакове і правильне застосування її приписів [10, с. 11].

Отже, проаналізовані визначення нормативного тлумачення свідчать, що в сучасній юридичній науці склалося єдине розуміння сутності даного поняття. Це дозволяє виділити такі його ознаки: нормативність, загальність, обов'язковість, офіційність, здійснюється компетентними та уповноваженими суб'єктами.

Список використаних джерел:

1. Герлох А. Логика в правовом сознании / Герлох А., Кнапп В.; Перевод с чешского. Под ред. и со вступ. ст.: Венгерова А. Б. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.
2. Кашанина Т.В. Юридическая техника: учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2008. – 510 с.
3. Васьковский Е. В. Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов / Васьковский Е. В. – М.: Издание Бр. Башмаковых, 1913. – 158 с.
4. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права / Н. Н. Вопленко. – М.: Юридическая литература, 1976. – 119 с.

- 5.Алексеев С.С. Общая теория права: курс в 2-х томах. Т. 2 / Алексеев С.С. – М.: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
- 6.Пиголкин А.С. Толкование норм права и правотворчество: проблемы соотношения / Пиголкин А.С. // Закон: создание и толкование. – М.: Спарк, 1998. – С. 65–75.
- 7.Теория государства и права: курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001.– 776с.
- 8.Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / Авт. кол.: О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.; О. В. Зайчук (відп.ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 685с.
- 9.Молибога М.П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.П. Молибога. – К., 2010. – 20 с.
- 10.Новиков Н.И. Нормативное толкование в механизме правового регулирования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Новиков Н.И. – Ростов-на-Дону, 2009. – 23 с.